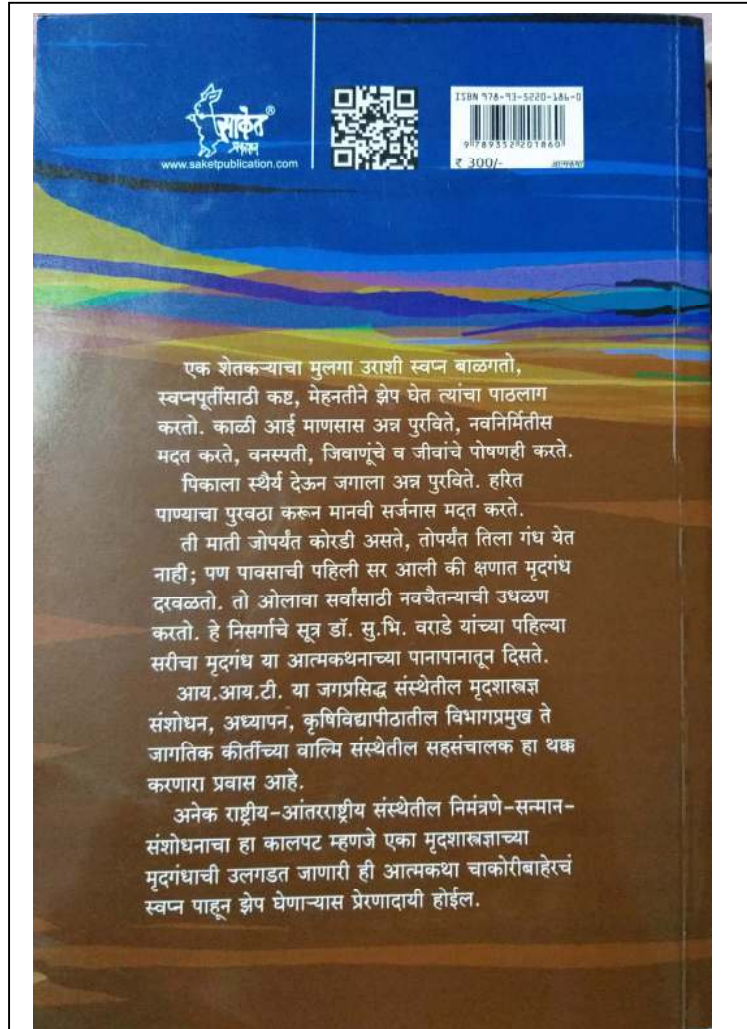
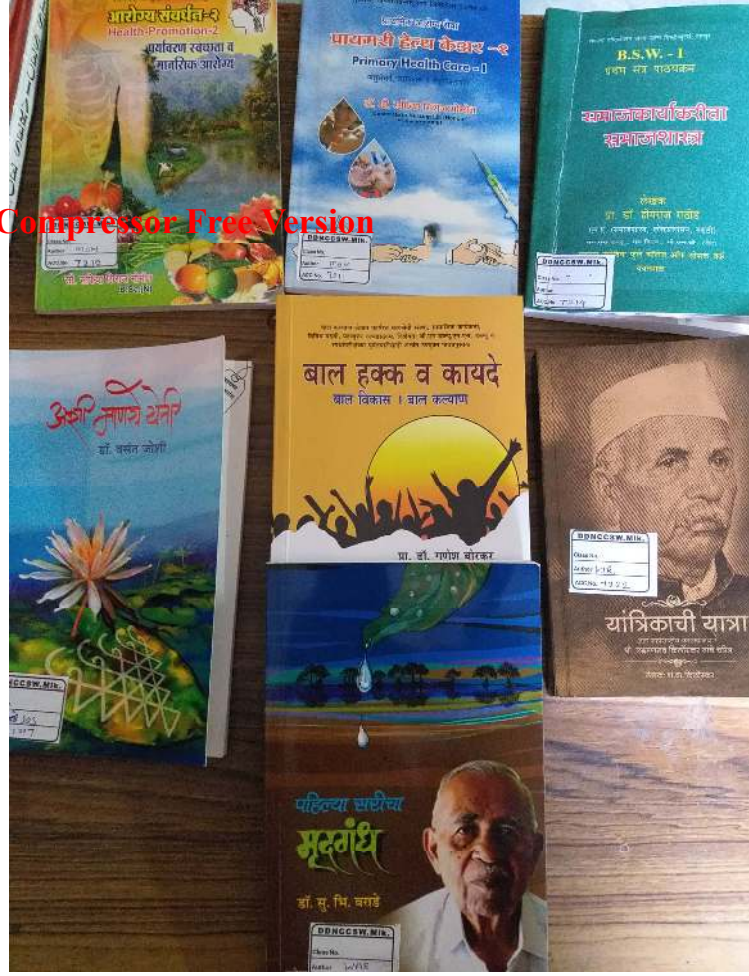

PDF Compressor Free Version

मनोगत

'यात्रिकाची यात्रा' हे लक्ष्मणराव काशिनाथ किलोस्कर यांचे शं.वा.किलोस्कर यांनी लिहिलेले चरित्र पुनःप्रकाशित करताना आनंद होत आहे. या चरित्राचे प्रथम प्रकाशन २६ सप्टेंबर १९५८ या दिवशी झाले होते. त्यानंतर १९८७ साली झालेल्या पुनर्मुद्रणाने हा ग्रंथ बऱ्याच कालावधीने प्रकाशित करण्यासाठी कै. लक्ष्मणराव किलोस्कर यांची १५० वी जयंती (२० जून १८६९-२०१९) हे निमित्त आहे. शिवाय किलोस्कर उद्योग समूहाचे हे १३० वे वर्ष आहे.

'किलोस्कर खबर' म्हणून १ जानेवारी १९२० या दिवशी सुरू झालेल्या नियतकालिकापासून पुढे 'किलोस्कर', 'स्त्री', 'मनोहर' अशा मोठ्या वाङ्मयीन परंपरेने शतकपूर्ती केली आहे. याचेही औचित्य साधून अनेक वर्षे उपलब्ध नसलेल्या 'यात्रिकाची यात्रा' या चरित्राचे पुनर्मुद्रण करित आहोत. या ग्रंथाने मोठ्या कालखंडाचा, घटनांचा, व्यक्तींचा, त्यांच्या कार्यांचा वेध घेता येईल, अशी आशा आहे.

'किलोस्कर ब्रदर्स लिमिटेड'चा प्रमुख म्हणून, किलोस्कर घराण्याचा एक घटक म्हणून पयांचे, लक्ष्मणराव यांचे चरित्र पुन्हा वाचताना मन विस्मयाने भरून जाते. शं.वा. किलोस्कर म्हणजे शंकराणांनी म्हटल्याप्रमाणे मात्र यात अद्भुत, चमत्कारिक असं काही नाही. किलोस्करांच्या शब्दकोशात असे काही शब्द संभवत नाहीत. काळाची पावले ओळखून, त्याही पुढे वाटचाल करणारे, संकटांना न डगमगता त्यांच्याशी दोन हात करणारे, यंत्रांची भाषा जाणणारे, पण त्याहीपेक्षा 'माणूस' हा केंद्रस्थानी मानणारे, निसर्गाशी सदैव नाते जोडणारे आणि समाजाचा विचार करणारे किलोस्कर म्हणजे भव्य वटवृक्षाखाली नांदणारी, वाढणारी,

संविधानाची खरीखुरी माणसे आहेत.

मला स्वतःला लक्ष्मणराव म्हणजे आमचे पण हे एक किलोस्कर प्रेम असणारे व्यक्ती वाटतात.

त्यांच्या या असामान्य गुणाचा प्रत्यय चरित्रात दाखवा येतो. एकोणिसाव्या शतकाचा अज्ञान, अंधकार यांनी व्यापलेला ब्रिटिश राजवटीचा जुलमी कालखंड. हा त्यांच्या बालपणाचा, तारुण्याचा काळ होता. अणदी बालपणी १८७७ चा महामयंकर दुष्काळ त्यांनी अनुभवला होता. स्थलांतर, स्थित्यंतर यांनी त्यांचे कुटुंब अनेक संकटांचा सामना करीत असताना ते एक भव्य स्वप्न पहात असताना दिसतात, पण ते स्वप्नाळू मुलीच नाहीत. ते आहेत एकेक क्षण वेचणारे कर्मयोगी. चरित्रकार शंकराणा म्हणतात त्याप्रमाणे आपल्या पूर्ण क्षमतेचा वापर, एकही क्षण वाया न घालू देता सतत पुढे चालणे आणि सर्वांना बरोबर घेऊन चालणे ही त्यांची त्रिसूत्री आहे.

पहिले, दुसरे महायुद्ध, स्वातंत्र्यलढा, आर्थिक मंदी, राजकीय, वैचारिक, सामाजिक परिवर्तन, नित्य नव्या वैज्ञानिक शोधांचे विसावे शतक ही त्यांच्या कर्तृत्वाची पोर्शमूमी आहे.

अक्षयः निवडणाचे माळरान, साप, विंचू, काटे यांचे राज्य असलेल्या कुंडल रोडला १९१० साली त्यांनी जाऊन बसवलेली किलोस्करवाडीची कथा खरोखर रोमांचकारी आहे, पण पंजासाठी एक मिशन !

'यात्रिकाची यात्रा' मध्ये महाराष्ट्रात औद्योगिकतेचा पाया रचणाऱ्या आद्य कारखानदाराची कथा आहे, शिवाय त्यांच्या कर्तृत्वदान मुलांची यशोगाथा आहे.

मराठी माणसाला जेट युगात नेणाऱ्या माझ्या मोठ्या बाबाची - शंतनुराव किलोस्करांची त्रिकयगाथा आहे. किलोस्कर समूहाचा मोठा विस्तार झाला त्याची बीजे आहेत.

मी १९८५-८६ साली किलोस्कर ब्रदर्स लि.ची सूत्रे हाती घेतली तेव्हा आर्थिक, कौटुंबिक संकटांनी घेरले होते. माझा बाबा म्हणजे चंद्रकांत किलोस्कर याने मला विचारलं, 'तुझ्या कंपनीत मी हुंड्याणूक का करावी ?' मी काही नफ्याची आकडेवारी देऊ लागलो. त्यावर बाबा म्हणाला, 'तू कंपनीचे

प्रमुखपद सोडल्यानंतर पाच वर्षे तरी कंपनी निवेंध सुरू असली पाहिजे.' अशी यंत्रणा, धोरण, माणसाची जोडणी, दूरदर्शी विचार हवा हे त्यांचे म्हणणं होतं. मी ते मनात कोरले आहे. मला वाटतं पंजांच्या धोरणाची. स्वानांती ही कडी आम्ही आजही जोडत आहोत.

'प्रगंड वेगाने पुढे जाण्यासाठी सिध्द रहा' हा संदेश देणाऱ्या आणि आचरणात आणणाऱ्या मोठ्या बाबांच्या दोन पावलं पुढे असणारा माझा मुलगा आलोक आणि मुलगी रमा आज देशविदेशात कार्यरत आहेत. इंग्लंडमध्ये काम करणारा आलोक नादुरस्त होणाऱ्या यंत्रासाठी आधीच विचार करतो. त्याला काही क्षणांसाठीसुध्दा काम थांबवायचे नसते. अखेर पूर्वजांचे स्वतः संकल्पनेत आहे, असेच म्हणावे लागेल. रमादेखील कार्यप्रणालीच्या सातत्याबद्दल, निर्दोषतेबद्दल कमालीची आग्रही आहे आणि तडफेने काम करत असते.

आज मी म्हणून - त्या 'माणसा'कडे आपणही डोक्यातून पाहू. वेगाने पुढे जाणाऱ्या

समाजातला माणूस ह्रवता कामा नये. आज आंध्यांच्या झाडावऱ्या कैऱ्या मुलांना खुणावत नाहीत. दाडांने पाडून त्या चाखावऱ्या असे वाटत नाही, ह्याची खत वाटते. नवऱ्या तंत्रज्ञानाऱ्या आहऱरी जाऊन आपला आनंद ह्रवतोऱ्य असे वाटतं पंजांनी समाज, व्यक्ती, कुटुंब याचा विचार केला होता. माणसाला वेगाने यंत्रयुगात नेताना त्याचा अम्युदऱ्य साधला होता. मानवतेची ज्योत दोन हात पुढे नेली होती. म्हणूनच, पंजांचे चरित्र आजही वाचणं गरजेचं आहे. जाणकारांनी, अम्यासकांनी, तरुणांनीही - त्यात मोठी दिशा सापडेल.

१८८८ मध्ये सुरू झालेला किलोस्कर ब्रदर्स लि. आता एक बहुराष्ट्रीय कंपनी झाली असून तिचा विस्तार आज जगभरात झालेला आहे. नवऱ्या पिढीचा आलोक आंतरराष्ट्रीय व्यवसायाची आघाडी परदेशात राहून संभाळत आहे. तरीही तो म्हणतो, 'पंजांनी ह्या उद्योगाचा पाया रचण्याचं जे काम केले, ते आजही मी करू शकणार नाही.' आज माझी भावनाही तशीच आहे. त्यांच्या १५०व्या जयंती वर्षीही त्यांचं चरित्र वाचावं, अम्यासावं असेच आहे, प्रेरणा देणारं आहे.

मी व माझी पत्नी प्रतिमा हिन 'यात्रिकाची यात्रा' हे पंजांचे चरित्र पुनःप्रकाशित करावचं ठरवलं तेव्हा इरावती, विद्या, मोहना यांनी आनंदांनं सहमती दर्शवली. त्यांचे आभार मानण्याचा औपचारिकपणा मी करणार नाही. तरीही शंकराणांच्या नाती, मुकुंदराव शांताबाईंच्या मुली आणि आमच्या बहिणी म्हणून, कौटुंबिक स्नेहाची आठवण करणं अगत्याचं वाटतं.

किलोस्कर परिवारांचे आमचे जवळचे उपेन्द्र आठले, किलोस्कर ब्रदर्स लि.ची उत्साही 'क्रिएटिव्ह टीम', संपादनाचं काम करणाऱ्या सुलभा तेरणीकर यांचे आभार !

- संजय किलोस्कर

पुणे

१ जानेवारी २०१९

अनुक्रमणिका

युनिट - एक

समाजशास्त्र आणि त्याचे इतर सामाजिक शास्त्रांशी संबंध (Sociology and its Relationship with other Social Sciences)

- समाजशास्त्र आणि इतर सामाजिक शास्त्रांशी संबंध
- समाजशास्त्राची ओळख, अर्थ व व्याख्या
- समाजशास्त्र हे एक विज्ञान
- समाजशास्त्राची व्याप्ती
- समाजशास्त्राचा अभ्यास विषय
- समाजशास्त्राचे महत्व
- समाजशास्त्र व इतर सामाजिकशास्त्रे यांचा संबंध
- समाजकार्य व समाजशास्त्र यांचा सहसंबंध
- समाजशास्त्र व अर्थशास्त्र
- समाजशास्त्र व मानसशास्त्र
- समाजशास्त्र व राज्यशास्त्र

युनिट - दोन

समाज आणि सामाजिक संस्था (Society and social Institutions)

- समाजशास्त्र आणि सामाजिक संस्था
- समाजाचा अर्थ व व्याख्या
- समाजाची लक्षणे किंवा वैशिष्ट्ये
- समाजाच्या मूलभूत गर्जा
- समाजाची कार्ये
- व्यक्ती आणि समाज
- विवाह संस्था :
  - विवाहाचा अर्थ व व्याख्या
  - विवाहाचे प्रकार
  - विवाहाचे महत्व
- कुटुंब संस्था :
  - कुटुंबाचा अर्थ व व्याख्या
  - कुटुंबाची वैशिष्ट्ये किंवा स्वरूप
  - कुटुंबाचे प्रकार
  - कुटुंबाचे फायदे-तोटे (गुणदोष)
- धर्म संस्था :
  - धर्माचा अर्थ व व्याख्या
  - धर्माची सामाजिक कार्ये

युनिट – तीन

संस्कृती आणि सामाजिकरण (Culture and Socialization)

- संस्कृतीचा अर्थ व व्याख्या
- संस्कृतीची वैशिष्ट्ये
- संस्कृतीची तत्वे
- सांस्कृतिक संकुल
- सांस्कृतिक प्रतिमान
- सांस्कृतिक क्षेत्र
- संस्कृतीचे प्रकार
- सुधारणा आणि संस्कृती
- सुधारणेचा अर्थ
- संस्कृती व सुधारणेचा संबंध
- संस्कृती आणि सुधारणा यातील भेद
- सांस्कृतिक पारचायन
- सांस्कृतिक पारचायनाची कारणे
- सांस्कृतिक पारचायनाचे परिणाम
- संस्कृतीची स्वयंकेन्द्रितता : संकल्पना व गुणदोष
- सामाजिकरण : अर्थ, व्याख्या, प्रक्रिया, कार्ये, माध्यमे किंवा साधने

युनिट – चार

सामाजिक समूह आणि समूह जीवन (Social groups and group life)

- सामाजिक समूहाचा अर्थ व व्याख्या
- सामाजिक समूहाची वैशिष्ट्ये/लक्षणे किंवा स्वरूप
- समूहाचे वर्गीकरण
- प्राथमिक समूह : अर्थ व व्याख्या -
- प्राथमिक समूहाची वैशिष्ट्ये - प्राथमिक समूहाचे महत्त्व किंवा प्रकार्य -
- प्राथमिक समूहाची अपकार्ये
- दुय्यम समूह : अर्थ व व्याख्या -
- दुय्यम समूहाची वैशिष्ट्ये - दुय्यम समूहाचे महत्त्व किंवा प्रकार्य - दुय्यम समूहाची अपकार्ये - प्राथमिक-दुय्यम समूहातील भेद

* अनुक्रमणिका *

प्रकरण	प्रकरणाचे नाव	पृष्ठ
भाग - १		
१.	रोगाची संकल्पना व वर्गीकरण - रोग, रोगाविषयीचे सिद्धांत, रोग कसा होतो, रोगाची कारणे-कारण, रोगक्षम व्यक्तीसंबंधी घटक, पर्यावरण व वातावरणीय घटक, रोगाचे वर्गीकरण.	११-१७
२.	जंतुसंसर्ग व प्रसार - संसर्गाचे वर्गीकरण, जंतुचे वर्गीकरण. काही विशिष्ट प्रकारचे बॅक्टेरिया, जंतुची विशिष्ट कार्ये, संसर्गप्रसार जंतुच्या बाह्यद्वार परिणाम घडविणारे घटक.	१८-२७
३.	शरीर स्वसंरक्षण यंत्रणा व प्रतिकारशक्ती - स्वसंरक्षण - रचनात्मक, कार्यात्मक, ऑटिजेन- ऑटोबाडीन रिअॅक्शन, रोगप्रतिकारशक्ती, अति-संवेदनशीलता/अॅलर्जी.	२८-३३
४.	लसीचा प्रकार व शीतसाखळी - लस-प्रकार, शीतसाखळी मॅटेन करणे आय.एल.आर., शीतकपाट, लसबाहक, आरोग्य शिक्षण.	३४-४१
५.	लसीकरण - लसीकरण - उद्देश, बी.सी.जी., लस देण्याची पद्धत, त्रिगुणी, पोलिओ, गोबर, लसीचा तक्ता.	४२-४६
६.	इंजेक्शन व सुरक्षितता - इंजेक्शन व प्रकार, सिरिंजचे प्रकार, निडलचे प्रकार, सुरक्षित इंजेक्शन घ्यावयाची काळजी, ह्यापपोर्डमिक इंजेक्शन, इंजेक्शन देण्याची जागा, इंटरडर्मल इंजेक्शन.	४८-५६
७.	तपासणीसाठी नमुने गोळा करणे - परिचारीकेच्या जबाबदाऱ्या प्रयोगशाळेतील तपासणीचे नियम/ तत्त्वे, तपासणीसाठी नमुना गोळा करणे : मूत्र, मल व बडका.	५८-६१
८.	निर्जंतुकरण व जंतुहितीकरण - निर्जंतुकीकरण : पद्धती, जंतुहितीकरण : प्रकार, पद्धती, खोलीचे, ऑपरेशन थिएटरचे पारच्युरायझेशन, जंतुविरोधक व नाशक.	६४-७६
९.	जैविक टक्कट्टू वस्तुचे व्यवस्थापन व जैविक सुरक्षा - व्याख्या, ध्वये, क्लिंटेवाट, कामाची जबाबदारी, आरोग्यावरील दुष्परिणाम, वर्गीकरण, कर्मचाऱ्यांनी घ्यावयाची काळजी, साठ्याची मार्गदर्शक तत्त्वे, पद्धत, परिचारिकांनी घ्यावयाची काळजी.	७८-८६

* अनुक्रमणिका *

प्रकरण	प्रकरणाचे नाव	पृष्ठ
भाग - २		
१०.	संसर्गजन्य रोगाचे साधशास्त्र - संसर्गजन्य रोगाचे साधशास्त्र, व्याख्या व संज्ञा, साधशास्त्र तियाई : कारक, यजमान व वातावरण, रोगप्रसार	८५-९२
११.	संसर्गजन्य रोग निवृत्त व साधशास्त्रीय मोजण्या - संसर्गजन्य रोगाचे निवृत्त, शिफारस केलेल्या जंतुहितीकरणाच्या पद्धती, साधशास्त्रातील मोजण्या : मूक्तद, आजारपणाचे प्रमाण, प्रचलित प्रमाण.	९३-९९
१२.	संसर्गजन्य रोग - रोगाचे नाव, साधशास्त्रीय घटक : जंतू, अधिशयनकाल, जंतुचे ठिकाण, रोगप्रसार, वातावरणीय घटक, प्रतिबंधक, रोगनिदान, चिन्हे-लक्षण, परिचया व औषधोपचार, विपरीत परिणाम.	१००-१४३
१३.	लैंगिक संबंधाने पसरणारे रोग - सिफिलिस, जन्मजात, सिफिलिस, कॅक्रॉईड, इन्वायनल ग्रॅन्युलोमा, गोनोरिया, एड्स.	१४४-१५०
१४.	श्वसनसंस्थेचा तीव्र जंतुसंसर्ग - तीव्र स्वरुपी श्वसनसंस्थेचा जंतुसंसर्ग, व्याख्या, फॅरिजायटिस, न्यूमोनिया.	१५१-१५८
१५.	कुष्ठरोग व फुफ्फुसाचा क्षयरोग - कुष्ठरोग : जंतू, भारतातील समस्या, जंतुचे ठिकाण, रोगप्रसार, वय, लिंग, सामाजिक घटक, अधिशयन काल, वर्गीकरण, चिन्हेलक्षण, तपासणी, कुष्ठरोग निर्मूलन कार्यक्रम : रुग्ण शोधणे, औषधोपचार, आरोग्य शिक्षण, फुफ्फुसाचा क्षयरोग : औषधोपचार, निवृत्त, परिचारिकेची जबाबदारी.	१५९-१६६
१६.	साथ व्यवस्थापन - व्याख्या, कारणे, समाजामध्ये चौकशी, साथ व्यवस्थापनातील कार्य, साथीचे व्यवस्थापन.	१६७-१६९
	● आरोग्य सेवा कार्यक्रमांतर्गत महत्त्वाचे दिवस	१७०
	● प्राथमिक आरोग्य केंद्रात ठेवावयाची रजिस्टर्स	१७१-१७२
	● साथ रोगाचा अहवाल पाठविण्याचा मार्ग	१७३
	● सेवा आणि इतर जबाबदाऱ्या	१७४-१७५

* * *

१) पर्यावरण स्वच्छता आणि आरोग्य (Environmental Sanitation and Health)	७
२) हवा (Air)	१०
३) वायुविजन (Ventilation)	११
४) प्रकाश (Light)	२८
५) आरोग्यदायी घरबांधणी	३५
६) पाणी (Water)	४५
७) केरकचऱ्याची व मैल्याची विल्हेवाट (Disposal of Refuse & Sewage)	७३
८) समाजाचा सहभाग (Community participation)	७९
९) मानसिक आरोग्य (Mental Health)	८३
१०) मानसिक आजार होऊ नयेत म्हणून प्रतिबंधात्मक उपाय (Prevention of mental illness)	८६
११) मानसिक आजार व मनोरुणासाठी संस्था (Mental illness)	८९
१२) मन : रचना आणि स्वसंरक्षण यंत्रणा (Mind and defence mechanism)	९३
१३) माल अॅडजस्टमेंट (Mal adjustment)	९७
१४) मानसिक आजाराची चिन्हे लक्षणे (Signs & symptoms of mental illness)	१००
१५) मानसिक रोग (Mental diseases)	१०४
१६) मानसिक आरोग्यावर परिणाम करणारे घटक (Factors influencing normal mental health)	१०९
१७) वृद्धावस्थेतील काळजी (Old age care)	११२ ते ११८

पर्यावरण स्वच्छता आणि आरोग्य (Environmental Sanitation and Health)

सामाजिक आरोग्य (Community Health): सार्वजनिक आरोग्याचाच पर्यावरण स्वच्छता आणि आरोग्य हा एक भाग आहे. आपल्या देशातील जवळजवळ ८०% लोक हे खेड्यात राहणारे आहेत. फक्त २०% लोक शहरांमध्ये राहतात. शहरी लोकवस्तीमध्ये बऱ्याच प्रकारच्या आणि बऱ्याच प्रमाणात आरोग्य सुविधा उपलब्ध आहेत. त्यामानाने ग्रामीण भागामध्ये या सुविधा अनेक कारणामुळे कमी प्रमाणात आढळतात. शहरी भागातील पर्यावरण स्वच्छता बऱ्यापैकी चांगली राखली जाते. परंतु ग्रामीण भागातील पर्यावरण स्वच्छता राखली जात नाही. हवा, पाणी, प्रकाश ही नैसर्गिक संपत्ती फक्त शहरापूर्ती मर्यादित नसते. ती सगळीकडे उपलब्ध असते व तिला गाव, शहर, प्रांत, देश अशी मर्यादा नसते. त्यामुळे ग्रामीण भागात सुरुवात झालेल्या सांसांगिक रोगाची साथ हवा, पाणी या पर्यावरणातील घटकामुळे झपाट्याने सगळीकडे पसरते. हे पाहता पर्यावरण म्हणजे काय ? त्याची स्वच्छता व आरोग्य हे समजून घेणे अतिशय आवश्यक आहे.

पर्यावरण म्हणजे दुसरे तिसरे काही नसून मानवप्राण्याभोवतीचे सर्व प्रकारचे बाह्य घटक होय. यामध्ये सजीव-निर्जीव, द्राव्य-विद्राव्य, हवा, पाणी, सूर्यप्रकाश, ध्वनी, वनस्पती या सर्व घटकांचा पर्यावरणामध्ये समावेश होतो. याचबरोबर घर उल्लेखलेले सामाजिक आरोग्य यामधील सामाजिक, आर्थिक, अध्यात्मिक परिस्थितीचाही समावेश करावा लागतो.

पर्यावरण हे अनेक घटकांशी संबंधित असते. मानवप्राणी हा समाजशील, कुटुंब-वत्सल, कळप करून राहणारा प्राणी आहे. ते जेथे राहतील तेथील पर्यावरणाशीच त्यांचा घनिष्ठ संबंध असतो व त्या ठिकाणी त्याला स्वतःचे समायोजन (Adjustment) करून घ्यावे लागते.

पर्यावरणातील घटक

१) भौतिक घटक : यामध्ये हवा, पाणी, सूर्यप्रकाश, जमीन, उष्णता, आर्द्रता, हवामान या सर्वांचा समावेश होतो.

be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted, in any form or by any means, without the prior written consent of the Publisher and the licensor. Please contact us at Mehta Publishing House.
 Email: production@mehtapublishinghouse.com
 Website: www.mehtapublishinghouse.com

या पुस्तकातील लेखकाची मते, घटना, वर्णने ही त्या लेखकाची असून, त्याच्याशी बंधान सहमत असतीलच असे नाही.

ASHI MANASE YETI by Dr. VASANT JOSHI

○ अनिल जोशी

अशी माणसे येती : डॉ. वसंत जोशी / व्यक्तिचित्रे

author@mehtapublishinghouse.com

प्रकाशक : सुनील अनिल मेहता, मेहता पब्लिशिंग हाऊस,
१९४१, सदाशिव पेठ, माडीवाले कॉलनी, पुणे - ४११००२

मुद्रक : रेप्रो इंडिया लि., मराठे उद्योग भवन,
अप्पासाहेब मराठे मार्ग, प्रभादेवी, मुंबई - ४०००२५

मुखपृष्ठ व

आतील चित्रे : सरदार जाधव

प्रथमावृत्ती : ऑगस्ट, २०१९

किंमत : ₹ १९०

P Book ISBN 9789353172411

E Book ISBN 9789353172428

E Books available on : play.google.com/store/books

www.amazon.in

अनुक्रमणिका

अखेरचे दिवस

म. म. दत्तो वामन पोतदार । १

प्रा. ना. सी. फडके यांच्या सहवासात

प्रा. ना. सी. फडके । ११

उडून राजईस चालला

रणजित देसाई । २१

डॉ. कोल्ते : एक स्मृतिस्थळ

डॉ. भाऊसाहेब कोल्ते । ३३

तपस्वी संशोधक

डॉ. श्रीधर रंगनाथ कुलकर्णी । ४१

ते सर्वही सदा सज्जन

प्राचार्य राम शेवाळकर । ४९

प्रकाशन ही भावजीवनाची सजीवनी

श्री. स. कृ. तथा भाऊसाहेब पाध्ये । ५५

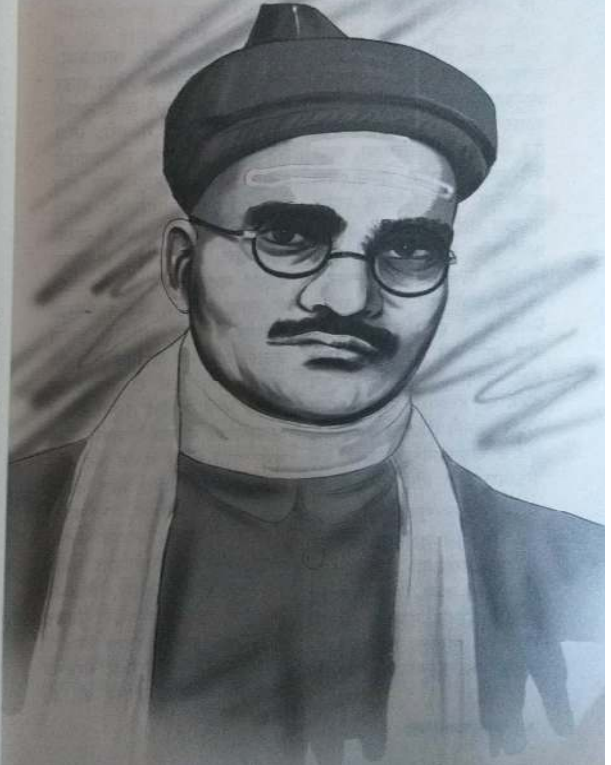
तंजावरचे 'प्रिन्स'

मुळवेदरा राजे भोसले । ६५

लोकप्रिय महापुरुष

प. पु. म. श्री. नागराज बाबा तथा मंडे बाबा । ७१

म. म. दत्तो वामन पोतदार

एका अविरोधाची निवड

प्राचार्य राम शेवाळकर । ७७

या जगण्यावर शतदा प्रेम करावे

मु. प्र. महाजन । ८३

शंकर पाटील - काही स्मृती

शंकर पाटील । ८९

प्राचार्य गोकक

'पद्मश्री' डॉ. विनायक कृष्ण गोकक । ९५

एका युगाचा अंत

डॉ. शं. बा. जोशी । १०१

द. पं. : व्यक्ती नव्हे संस्था

द. चं. जोशी । १०९

तर्कतीर्थ, शास्त्रीजी आणि आबा

तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी । ११७

पोतदारंचे 'आनंदीयान'

म. म. दत्तो वामन पोतदार । १२७

आबासाहेब वीर

देशभक्त किसन वीर । १३५